บทบรรณาธิการ

วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ฉบับนี้นำเสนอผลงานทางวิชาการที่พาผู้อ่านเดินทางผ่านพื้นที่และช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์อันหลากหลาย ตั้งแต่สยามในสายตาชาวตะวันตก ราชสำนักชิงในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ไปจนถึงสังคมไทยในบริบทสงครามเย็น แม้หัวข้อศึกษาของบทความทั้งหกชิ้นจะแตกต่างกัน แต่ต่างสะท้อนให้เห็นว่าประวัติศาสตร์มิได้เป็นเพียงเรื่องราวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต หากยังเป็นเรื่องของการตีความ การสร้างความหมาย และการต่อรองอำนาจระหว่างผู้คน กลุ่มสังคม และรัฐในแต่ละยุคสมัย อันช่วยให้เราเข้าใจทั้งอดีตและสังคมร่วมสมัยได้อย่างลุ่มลึกยิ่งขึ้น

บทความแรก บทความวิจัยเรื่อง “ทัศนะในหน้าหนังสือพิมพ์ต่อการ(คิด)ห้ามสอนภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2512-2513 และ พ.ศ. 2520” โดย อาวุธ ธีระเอก ชี้ให้เห็นว่าในช่วงทศวรรษ 2510 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจากสองรัฐบาลเคยมีแนวคิดที่จะยกเลิกการสอนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษา ซึ่งได้จุดชนวนให้เกิดการถกเถียงและแสดงทัศนะอย่างกว้างขวางในหน้าหนังสือพิมพ์ โดยฝ่ายสนับสนุนการห้ามสอนมีฐานคิดแบบชนชั้นนำนิยมและอรรถประโยชน์นิยม ที่มองว่าภาษาอังกฤษจำเป็นเฉพาะคนกลุ่มน้อยและการสอนคนส่วนใหญ่เป็นเรื่องสิ้นเปลืองทรัพยากร ควบคู่กับแนวคิดชาตินิยมที่ให้ความสำคัญกับภาษาไทย ในขณะที่ฝ่ายคัดค้านมีฐานคิดแบบเท่าเทียมนิยม ที่เชื่อว่าเด็กทุกคนควรมีสิทธิ์เรียนภาษาอังกฤษเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตและไม่ให้เสียเปรียบเด็กจากครอบครัวที่มีฐานะ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าการโต้แย้งดังกล่าวมิได้เป็นเพียงข้อถกเถียงทางการศึกษา หากสะท้อนฐานคิดทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างกัน ทั้งแนวคิดชนชั้นนำ นิยมอรรถประโยชน์ ชาตินิยม และแนวคิดความเสมอภาคทางการศึกษา อันนำไปสู่ความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาของไทยในยุคสงครามเย็น

บทความที่สอง บทความวิจัยเรื่อง “พระราชดำรัสแถลงผลงานประจำปีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยาม” ของกิตติศักดิ์ สุจิตตารมย์ บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์พระราชดำรัสแถลงผลงานประจำปีในช่วงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยาม (รัชกาลที่ 5 ถึง 7) ซึ่งเป็นนวัตกรรมทางการเมืองที่สะท้อนการปรับตัวของสถาบันกษัตริย์สู่สภาวะกษัตริย์สาธารณะเพื่อสร้างความชอบธรรมรูปแบบใหม่ผ่านการบำบัดทุกข์บำรุงสุขและการแสดงความสำเร็จของรัฐ โดยในมิติฉากหน้าพระราชดำรัสนี้ถูกขับเน้นความศักดิ์สิทธิ์ผ่านพื้นที่ทางพิธีกรรมอย่างพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาและฉัตรมงคลอันเป็นรูปแบบหนึ่งของรัฐนาฏกรรมสมัยใหม่ ขณะที่หลังฉากเป็นผลผลิตอันซับซ้อนจากปฏิบัติการทางเอกสารและการประมวลข้อมูลสถิติเชิงประจักษ์โดยระบบราชการตามลำดับชั้นบังคับบัญชา แม้ว่าธรรมเนียมการแถลงผลงานประจำปีของกษัตริย์จะสิ้นสุดลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และถูกทดแทนด้วยสุนทรพจน์ของผู้นำรัฐบาลในระบอบใหม่ แต่มรดกทางพิธีกรรมนี้ได้ถูกส่งผ่านและปรับแปลงสู่รัชสมัยของรัชกาลที่ 9 ในรูปแบบใหม่ที่เหนือการเมืองกลายเป็นปรากฏการณ์ระดับชาติผ่านพระราชดำรัสวันเฉลิมพระชนมพรรษา (4 ธันวาคม) ที่ทรงพลานุภาพในการกำหนดวาระทางสังคมและสร้างพระราชอำนาจนำอย่างลึกซึ้ง งานชิ้นนี้จึงช่วยเปิดมิติใหม่ในการศึกษาสถาบันกษัตริย์ รัฐ และวัฒนธรรมทางการเมืองในสยามสมัยใหม่

บทความที่สาม บทความวิจัยเรื่อง “การนำเสนอภาพความเป็นทรราชตะวันออก (Oriental Despotism) ของสยามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านงานเขียนของชาวตะวันตก” ของแพรวา จำแนกวุธ บทความวิจัยชิ้นนี้ศึกษาแนวคิดความเป็นทรราชตะวันออกที่ปรากฏในงานเขียนของชาวตะวันตกที่เดินทางมายังสยามสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 2-4) เช่น จอห์น ครอว์เฟิร์ด, เซอร์จอห์น เบาว์ริง, สังฆนายกปัลเลอกัวซ์, และแอนนา ลีโอโนเวนส์ ซึ่งมีรากฐานมาจากสมัยกรีกโบราณและถูกจัดระบบโดยมงแตสกีเยอในผลงาน *The Spirit of the Laws* โดยงานเขียนเหล่านี้ไม่ได้บันทึกเพียงประสบการณ์เชิงประจักษ์ แต่ได้ผลิตซ้ำมายาคติตามวาทกรรมบูรพาคดีนิยม (Orientalism) ผ่าน 2 บริบทหลัก คือ 1) พื้นที่สาธารณะ ที่ฉายภาพว่ารัฐบาลสยามกุมอำนาจเบ็ดเสร็จ ปกครองและบังคับใช้กฎหมายที่ป่าเถื่อนล้าหลังด้วยความหวาดกลัว และ 2) พื้นที่ส่วนตัว หรือฮาเร็ม ของชนชั้นนำที่สะท้อนการใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงตามอำเภอใจและจำกัดอิสรภาพของสตรี การนำเสนอภาพเหมารวมดังกล่าวจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อจัดวางตำแหน่งให้สยามเป็นดินแดนที่ด้อยกว่าและสร้างความชอบธรรมให้แก่ลัทธิจักรวรรดินิยมในการเข้าปกครองระบอบอาณานิคม บทความดังกล่าวจึงช่วยทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ อำนาจ และจักรวรรดินิยมในศตวรรษที่ 19 อย่างลุ่มลึก

บทความที่สี่ บทความวิจัยเรื่อง “การทูตซูสี : ความสัมพันธ์ระหว่างพระนางซูสีไทเฮากับชาวต่างชาติหลังขบวนการนักมวย” ของทวิรัฐ สองเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้พระนางซูสีไทเฮามีภาพลักษณ์เชิงลบในสื่อตะวันตก และศึกษายุทธศาสตร์ทางการทูตของพระนางในการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติหลังสิ้นสุดขบวนการนักมวย โดยผลการศึกษาพบว่า ภาพลักษณ์ทางลบของพระนางเกิดจากการก่อรัฐประหารล้มการปฏิรูปปี ค.ศ. 1898 และการสนับสนุนขบวนการนักมวยอย่างเปิดเผยในปี ค.ศ. 1900 จนทำให้สื่อตะวันตกนำเสนอภาพของพระนางในลักษณะที่โหดร้าย ล้าหลัง และเป็นภัยคุกคาม เพื่อแก้ไขภาพลักษณ์ดังกล่าวและพัฒนาความสัมพันธ์กับชาติมหาอำนาจตะวันตก ซูสีไทเฮาจึงได้ดำเนินยุทธศาสตร์ทางการทูตในรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะตัว ผ่านการเปิดรับคณะทูตต่างชาติให้เข้าเฝ้าบ่อยครั้ง การใช้พื้นที่ส่วนตัวและเครือข่ายสตรีในการสานสัมพันธ์กับบรรดาภริยาทูต ตลอดจนการใช้ภาพเหมือน (ทั้งภาพวาดสีน้ำมันและภาพถ่าย) ที่ได้รับการปรับแต่งให้ดูอ่อนเยาว์และสอดแทรกสัญลักษณ์ต่าง ๆ มาเป็นเครื่องมือทางการเมืองและการทูตเพื่อตอกย้ำความชอบธรรมในอำนาจ นอกจากนี้ พระนางยังแสดงความสามารถในการปรับใช้และแสดงบทบาททางเพศสภาพ (Gender Performativity) ทั้งความเป็นหญิงและความเป็นชายอย่างยืดหยุ่นตามบริบทเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการรักษาอำนาจทางการเมืองของตนเองอีกด้วย บทความนี้จึงสะท้อนให้เห็นบทบาทของสตรีในประวัติศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศและการสร้างภาพลักษณ์ทางการทูตในโลกสมัยใหม่

บทความที่ห้า บทความวิชาการเรื่อง “สารคาม แผนพัฒน์ สหรัฐฯ เมืองรอง: การพัฒนาจังหวัดมหาสารคามให้ทันสมัยโดยรัฐไทยและสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเย็น (ทศวรรษ 2500-2510)” ของธนกร การิสุข ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงสงครามเย็นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-3 รัฐบาลไทยและสหรัฐอเมริการวมถึงนานาชาติโลกเสรีได้ร่วมกันเข้ามาดำเนินโครงการพัฒนาด้านต่าง ๆ

เช่น การคมนาคม การเกษตร ชลประทาน และการศึกษาในจังหวัดมหาสารคาม เพื่อยกระดับความทันสมัยและป้องกันภัยแทรกซึมจากคอมมิวนิสต์ แม้การพัฒนาจะส่งผลให้มหาสารคามก้าวหน้าขึ้นจนกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาและเกิดสังคมผู้ประกอบการ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับก่อให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ดินเสื่อมโทรมจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการอพยพย้ายถิ่นฐาน ที่สำคัญคือ เงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ที่ประสบปัญหาดินเค็ม ไม่มีภูเขาเอื้อต่อการทำชลประทานขนาดใหญ่ ประกอบกับตั้งอยู่ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคมหลักอย่างถนนมิตรภาพและทางรถไฟ ได้ส่งผลให้มหาสารคามถูกลดสถานะและกลายเป็นเมืองรองที่ต้องพึ่งพาจังหวัดเมืองหลักของภูมิภาคอย่างขอนแก่นในทุก ๆ ด้านมาจนถึงปัจจุบัน งานศึกษานี้ช่วยเติมเต็มความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การพัฒนาในระดับจังหวัด ซึ่งมักได้รับความสนใจน้อยกว่าการศึกษาระดับชาติหรือภูมิภาค

บทความที่หก บทความวิชาการเรื่อง “การฟื้นความทรงจำเรื่องเสรีไทยในนวนิยายสืบสวนสอบสวนเรื่อง *คดีเปลนม* ของวินทร์ เลียววาริณ” โดย ธงชัย แซ่เจี่ย ชี้ให้เห็นว่า การฟื้นความทรงจำเรื่องเสรีไทยในนวนิยายเรื่องนี้มีนัยทางการเมืองที่สอดรับกับวิกฤติการเมืองไทยร่วมสมัยหลังทศวรรษ 2550 อย่างแนบแน่น ผ่านการดัดแปลงและจัดแต่งประวัติศาสตร์โดยการสลายความขัดแย้งทางอุดมการณ์ของขบวนการเสรีไทยในอดีต เพื่อหลอมรวมให้กลายเป็นภาพตัวแทนของกลุ่มคนดีที่เสียสละเพื่อชาติ ในขณะเดียวกัน นวนิยายได้เลือกใช้ฉากท้องเรื่องในช่วงเหตุการณ์สลายการชุมนุมทางการเมืองเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2553 โดยจงใจเน้นย้ำภาพบาดแผลและความสูญเสียของฝั่งทหารอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อผูกโยงเข้ากับอุดมการณ์ความเสียสละของเสรีไทย แต่กลับลดทอนความสูญเสียของฝั่งประชาชน พร้อมทั้งสร้างภาพลักษณ์เชิงลบและชั่วร้ายให้แก่กลุ่มผู้ชุมนุมร่วมสมัยผ่านการเปรียบเปรยเชิงสัญลักษณ์กับกองทัพญี่ปุ่นและกลุ่มนักฆ่าในอดีต นอกจากนี้ ตัวบทยังมุ่งวิพากษ์วิจารณ์เฉพาะนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งว่าเป็นต้นเหตุของความโลภและวิกฤติการณ์ ทว่ากลับเลือกที่จะละเว้นการกล่าวถึงหรือวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มอำนาจที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ส่งผลให้การฟื้นความทรงจำเรื่องเสรีไทยในบริบทนี้กลายเป็นเครื่องมือทางวาทกรรมที่ช่วยสร้างความชอบธรรมให้แก่ขั้วอุดมการณ์อนุรักษนิยมและกลุ่มทหาร พร้อมกับลดทอนความชอบธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในสังคมไทยร่วมสมัยไปพร้อม ๆ กัน

แม้บทความทั้งหกชิ้นจะศึกษาประเด็นที่แตกต่างกัน ทั้งด้านการศึกษา การเมือง การทูต การสร้างภาพลักษณ์ และการพัฒนา แต่เมื่อพิจารณาร่วมกันจะพบว่าทุกบทความต่างชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างอำนาจ ความรู้ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแต่ละยุคสมัย อำนาจมิได้ปรากฏอยู่เพียงในรูปของการปกครองหรือการใช้อำนาจทางการเมืองเท่านั้น หากยังสะท้อนผ่านภาษา เอกสาร ภาพแทน พิธีกรรม ตลอดจนนโยบายและแนวคิดที่กำหนดวิธีมองโลกของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา การศึกษาประวัติศาสตร์จึงมิใช่เพียงการทำความเข้าใจเหตุการณ์ในอดีต หากยังเป็นการสำรวจว่าผู้คนในอดีตสร้างความหมาย อธิบายโลก และต่อรองกับเงื่อนไขทางสังคมและการเมืองรอบตัวอย่างไร

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความในวารสารฉบับนี้จะช่วยเปิดพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ กระตุ้นให้เกิดคำถามและมุมมองใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ ตลอดจนส่งเสริมความเข้าใจต่อความหลากหลายและความซับซ้อนของประสบการณ์มนุษย์ในอดีต อันจะนำไปสู่การพัฒนาความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่รอบด้านและลุ่มลึกยิ่งขึ้นต่อไป กองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ส่งผลงานมาลงตีพิมพ์ ขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความทุกท่านที่ช่วยแนะนำให้บทความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอบคุณผู้ช่วยบรรณาธิการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนารัตน์ อานามวัฒน์ และคุณรัฐนันท์ วิจิตรกฤตพงศ์ เจ้าหน้าที่งานวารสารที่ช่วยงานบรรณาธิการอย่างดียิ่ง และที่จะขาดเสียมิได้คือผู้อ่านทุกท่านที่ให้การสนับสนุน *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์* ด้วยไมตรีจิตมาโดยตลอด ขอขอบคุณอย่างยิ่ง

อรอนงค์ ทิพย์พิมล